

Een keuze, niet een echo

Waarom een beginselverklaring?

Toen ik in januari meedeelde dat ik van plan was de beginselverklaring van onze partij te herschrijven, reageerden sommigen schouderophalend. Hoe belangrijk zijn die beginselen nu helemaal? Die vraag gaat echter voorbij aan het feit dat de VVD eerst en vooral een *beginselpartij* is. Zij onderscheidt zich daarbij van zuiver pragmatische *programpartijen* die in beginselen vooral een belemmering zien. In onze beginselen schuilt zowel onze kracht als de kern van onze identiteit.

Een heel andere vraag is of het noodzakelijk is die beginselen schriftelijk vast te leggen. Beginselen hoeven immers niet op schrift te worden gesteld om toch algemeen geaccepteerd te worden. Zo bestaat er bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk een respectabele traditie van ongeschreven constitutioneel recht. Deze vraag over de noodzaak van het op schrift stellen van de eigen beginselen is in 1948 nog even actueel geweest. De voorman van de Partij van de Vrijheid, Dirk Stikker, zag aanvankelijk namelijk niet het nut van een canonisering van de liberale beginselen. Uiteindelijk liet hij zich echter door de Vrijzinnig Democraat Pieter Oud overtuigen dat de nieuwe fusiepartij niet zonder het bindende kader van een beginselverklaring kon. Daarbij werd wel duidelijk gemaakt dat de partij openstond (en nog altijd openstaat) voor een ieder die de in de verklaring vastgelegde beginselen kon onderschrijven – ongeacht de eigen godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging.

Waarom een *nieuwe* beginselverklaring?

In de maanden die volgden op de aankondiging in januari kregen de leden de kans om te discussiëren over nut en noodzaak van een nieuwe beginselverklaring en om ideeën aan te dragen voor de inhoud van die nieuwe beginselverklaring. Uit de reacties binnengekomen via het e-mailadres beginsselverklaring@vvd.nl, uit de discussie tijdens de Ideeëndag van 19 april jongstleden en uit verschillende bijdragen aan het publieke debat over het onderwerp bleek dat sommigen van mening waren dat aan de

beginselen liever niet gesleuteld diende te worden. Zo klonk vanuit de hoek van de JOVD de waarschuwing dat met de beginselen niet onvoorzichtig mag worden omgegaan. “Het gaat om ideologische waarden die van alle tijden zouden moeten zijn. Deze mogen nooit aangepast worden aan de waan van de dag.”¹

Nu is de discussie over het wel of niet aanpassen van een funderend document op zich een belangrijke. Daarbij moet worden vastgesteld dat er in principe geen doorslaggevende reden is om voor de ene optie of de andere te kiezen. In praktijk heeft de partij er echter voor gekozen de auteur van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring Thomas Jefferson te volgen waar deze opmerkte dat “veranderingen in de toestand en samenhang van de gemeenschap van tijd tot tijd aanleiding kunnen geven tot corresponderende aanpassingen van de Grondwet.” Onder het motto “De aarde behoort aan de levenden” pleitte hij ervoor dat iedere nieuwe generatie het recht zou moeten hebben de grondwet naar eigen goeddunken te herzien. In 1966 koos de VVD bewust voor deze Jeffersoniaanse aanpak door de oude beginselverklaring te herschrijven in het licht van veranderde inzichten en omstandigheden. Men zag het daarbij als vanzelfsprekend dat iedere nieuwe generatie liberalen het recht had zijn eigen stempel te drukken op de beginselverklaring.

Het is overigens een misverstand te denken dat het herschrijven van de beginselverklaring zou moeten leiden tot een volledig nieuwe lijst beginselen, wellicht onder het bekende Engelse motto “If you don’t like our principles... we have others.” De nieuwe beginselverklaring zal nog altijd buitengewoon herkenbaar VVD zijn, misschien zelfs herkenbaarder dan voorgaande verklaringen. Er wordt niets overboord gezet; er wordt wel een en ander aangepast en vooral: aangescherpt. Daarmee wordt ook recht gedaan aan een andere belangrijke functie van onze beginselverklaring. Die is door de oprichters namelijk niet alleen bedoeld als middel om de verschillende liberale stammen binnen de partij te binden, maar ook als banier waaronder men gezamenlijk voor de eigen waarden ten strijde kan trekken.

¹ Jeroen Diepemaat en Mark Thiessen, ‘Liberale beginselen zijn geen speelgoed’, in: *de Volkskrant*, 23 mei 2008

Waarom *nu* een nieuwe beginselverklaring?

Rest de vraag die sommigen leden ook hebben gesteld: aangenomen dat nieuwe generaties VVD-ers inderdaad het recht hebben een eigen beginselverklaring te schrijven, waarom zou dat dan uitgerekend nu moeten gebeuren? Wat zijn de bijzondere omstandigheden die een dergelijke ingrijpende operatie kunnen rechtvaardigen?

Hier zou ik kunnen verwijzen naar de voor de hand liggende verklaring dat onze partij zich na een lange periode van onafgebroken regeringsverantwoordelijkheid voor het eerst weer in oppositie bevindt. Oppositie is meer dan alleen het warmlopen voor een volgende regeerperiode. Het is ook een periode van bezinning op de eigen uitgangspunten, het ontwikkelen van een nieuwe beleidsagenda en het verkennen van ontwikkelingen aan de horizon die over vier, acht of zelfs twintig jaar het politieke debat kunnen gaan bepalen. Allemaal zaken, kortom, waaraan wij als regeringspartij niet of nauwelijks toekwamen.

Belangrijker dan deze praktische overwegingen is het feit dat de maatschappelijke en geopolitieke omstandigheden sinds de vroege jaren tachtig nadrukkelijk zijn gewijzigd. Het zou te ver voeren een complete vergelijkende tijdschets van 1980 en 2008 te geven. Ik moet hier dus met enkele pennenstreken volstaan. Maar die pennenstreken maken wel duidelijk dat, om met Kennedy te spreken, “de wereld sindsdien volstrekt veranderd is.” Zes trendmatige schetsen helpen een beeld te geven van de revolutionaire veranderingen die zich de afgelopen dertig jaar hebben voltrokken; veranderingen die onvermijdelijk ook betekenis moeten hebben voor de inhoud van onze beginselverklaring.

1. Van vrije markt via globalisering naar markt onder druk

De jaren tachtig vormden de hoogtijdagen van het liberale vrijemarktdenken. Een van de belangrijkste produkten van deze vrijheidsrevolutie was de uit 1986 stammende Europese Akte, die de Europese Interne Markt creëerde. De Europese Unie zou een drijvende kracht vormen achter de liberalisering van grote delen van de verstatelijkte

oude economie. Een streng mededingingsbeleid zorgde er daarnaast voor dat vrije markten werkelijk vrij bleven.

De GATT-onderhandelingen van de Uruguay-ronde (1986-1994) leidden tot de oprichting van de Wereld Handelsorganisatie (1995) en de ondertekening van een serie handelsakkoorden die een nieuwe periode van groeiende wereldwijde welvaart inleidden. Mede dankzij nieuwe technologieën op het gebied van transport en communicatie ontstond een geïntegreerde wereldmarkt waarin voormalige Derde Wereldlanden via vrijhandel hun economieën razendsnel tot ontwikkeling brachten. Hoewel de Verenigde Staten nog altijd de grootste economie ter wereld is, krimpt de achterstand van de nieuwe economische reuzen China, Brazilië en India zienderogen. Samen met de zogeheten Tijgereconomieën van Zuidoost-Azië hebben ze de oude economische wereldorde op zijn kop gezet. Van regionale specialisatie is daarbij geen sprake meer. De voormalige ontwikkelingslanden zijn net zo sterk op het gebied van farmaceutica en informatietechnologie als op het gebied van de meer traditionele massaproductie-industrieën.

Met meer dan een miljard mensen opgeheven uit een staat van abjecte armoede en sterk dalende kindersterftecijfers lag het voor de hand dat links de verworvenheden van de globalisering zou beschermen. Toch werden in die kringen al in de late jaren negentig de verworvenheden van de globalisering ter discussie gesteld. De 'Battle in Seattle', tijdens de WTO-top van 1999, liet de wereld voor het eerst kennismaken met de anti-globaliseringsbeweging (in feite een voortzetting van de oude westerse pro-communistische en anarchistische protestbewegingen van voor de val van de Muur). De anti-globaliseringsactivisten zagen in de door de WTO gegarandeerde internationale vrijhandel – en vooral in Amerikaanse multinationale ondernemingen als McDonald's, Nike en Coca Cola – de bron van alle armoede en achterstelling in ontwikkeling in de Derde Wereld.

Hoewel feitelijk volstrekt onjuist heeft deze kritiek op de globalisering veel weerklank gevonden. Het is dan ook een droevige constatering dat het internationale politieke debat de afgelopen jaren in toenemende mate werd bepaald door de anti-vrijemarkt-krachten. De handelsronde van Doha (gelanceerd in 2001) dreigt op een mislukking uit te lopen en de door toenmalig Europees Commissaris Frits Bolkestein

geproduceerde dienstenrichtlijn is uit angst voor de markt door linkse krachten kapot geamendeerd.

Ook in ons land zit de vrije markt in het defensief. De broodnodige liberalisering van de huurmarkt werd geblokkeerd, de vrijmaking van de markt voor het briefverkeer voor onbepaalde tijd uitgesteld. Een nieuw pakket belastingverhogingen zet de rem op de economische groei. De opbrengsten daarvan worden vooral besteed aan traditionele linkse herverdelingsprojecten in eigen land en daarbuiten (denk aan het opschroeven van de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking tot ver boven de internationale norm). In antwoord op deze ontwikkelingen zou een nieuwe beginselverklaring een klarenstoot moeten geven voor vrijhandel en ondernemerschap. Wij zullen opnieuw het debat moeten aangaan over nut en noodzaak van liberalisering en privatisering, een kleinere staat, lagere belastingen, kortom: een vrijere marktorde.

Daarbij moeten we ons wel rekenschap geven van het feit dat de mens niet voor de markt alleen leeft. De onderneming is slechts een van een groep van kerninstellingen waarbinnen mensen hun leven in vrijheid leven. Tot deze groep behoren verder onder andere instituties als het gezin (inclusief bredere familieverbanden en vriendenkringen), de kerk, de school en de vereniging. Deze kerninstellingen zijn voor een vrije samenleving van groot belang omdat de mens er al spelend, werkend en levend de voorwaarden van vrijheid leert kennen: een rechtvaardigheidsgevoel, praktische redelijkheid, burgermoed en vooral de gulden regel 'doe een ander niet aan wat jij zelf ook niet zou willen ondergaan'. De verregaande verstatelijking van dit voorheen vrije netwerk van kerninstellingen heeft geleid tot groteske toestanden: onderwijskoepels die met het gezicht naar Den Haag staan en met de rug naar de scholen die ze geacht worden te vertegenwoordigen; brancheorganisaties zoals productschappen waar bedrijven zich verplicht bij moeten aansluiten. Aan de VVD is nu de uitdaging te laten zien dat dergelijke kerninstellingen, die gekenmerkt worden door vrije toe- en uittreding, ook of misschien zelfs vooral tot bloei kunnen komen zonder staatsinmenging.

2. Technologie: van voorpagina naar beklagenbankje

Een ander aspect van het anti-globaliseringsdenken dat weerwoord verdient, is wat men de technoscepsis zou kunnen noemen: de onredelijke en ongefundeerde afwijzing door links van alle verworvenheden van de technologische revolutie. Dit is overigens niets nieuws. Al in de jaren zestig van de vorige eeuw beklagde Joop den Uyl zich over “verspillingen in de luxesfeer”. Maar dat was meer een klacht over vermeende excessieve bezitsdrang dan over de technologieën die de consumptie-‘boom’ aandreven. De grondtoon van het publieke debat over technologie bleef tot in de jaren negentig overwegend positief. Nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen waren niet zelden voorpaginanieuws. Technologische hoogstandjes waren favoriete gespreksonderwerpen – dankzij de komst van het Internet zelfs in gesprekken met vrienden en familie in verre buitenland.

Het anti-technologiedenken van de antiglobalisten, met hun strikte afwijzing van genetische manipulatie in de landbouw en hun felle campagnes tegen industrialisering van onderontwikkelde gebieden elders in de wereld, heeft iets weg van de Engelse Luddites. Die leefden in de vroege negentiende eeuw hun frustraties over de komst van de Industriële Revolutie uit op de spinmachines die hun handwerk overbodig dreigden te maken. Het is niet moeilijk om de overeenkomst te zien tussen de Luddites van toen en de ‘activisten’ van nu die voor het oog van de camera veldjes met genetisch gemanipuleerde gewassen vernietigen – of met de milieuterroristen die zich van de meest gewelddadige middelen bedienen in hun campagnes tegen biotechnologie-laboratoria. Het is aan de VVD om de verworvenheden van de opeenvolgende technologische revoluties te beschermen tegen deze moderne barbarij.

Natuurlijk is het waar dat nieuwe technologieën vragen op kunnen werpen waarop de partij niet meteen een eenduidig antwoord kan geven. Te denken valt daarbij bijvoorbeeld aan het vraagstuk van de bescherming van persoonsgegevens in een tijd van grootschalige informatieuitwisseling. Desondanks zou de grondhouding van de VVD ten opzichte van technologische ontwikkeling onmiskenbaar positief behoren te zijn. Dat geldt ook voor ontwikkelingen op medisch gebied. Het volledig in kaart brengen van het menselijk genoom heeft de medische wetenschap in een stroomversnelling gebracht. Dat maakt het voor het eerst mogelijk om erfelijke

aandoeningen als kanker effectief te bestrijden. Stamcelonderzoek kan helpen bij het ontwikkelen van nieuwe behandelmethoden voor een reeks van ernstige aandoeningen, van Alzheimer tot Parkinson. Wij moeten ervoor waken dat deze ontwikkelingen worden geblokkeerd door een onredelijke afkeer van het onbekende of door een onwenselijke vermenging van religie en politiek.

De technoscepsis heeft in sommige kringen ook geleid tot omarming van de hypothese dat groen en groei niet samen zouden kunnen gaan. Maar technologische ontwikkeling en verantwoord milieubeheer gaan wel degelijk prima samen. De recente geschiedenis leert ons dat technologische ontwikkeling zelfs een belangrijke drijvende kracht is geweest achter de vergroening van ons landschap en de zuivering van onze rivieren. Soms is de vergroening een onbedoeld gevolg van een nieuwe technologische ontwikkeling. Zo leidde de ontdekking van aardgas als brandstof tot het verminderd gebruik van de sterk vervuilende kolen. Soms is technologische ontwikkeling eerder een direct antwoord op een specifieke uitdaging op het gebied van milieubeheer. Het probleem van de luchtvervuiling gaf de aanzet tot de ontwikkeling van schonere auto's. Nieuwe waterzuiveringstechnieken werden speciaal ontwikkeld om de vervuiling van rivieren aan te pakken. Zelfs de grootste uitdaging op dit terrein, die van de energiezekerheid, zal uiteindelijk vooral met behulp van nieuwe technologische ontwikkelingen het hoofd geboden moeten worden. Zo wordt de onheilsboodschap van links omgebogen in een realistische en optimistische toekomstvisie.

De nieuwe beginselverklaring moet wat mij betreft benadrukken dat de VVD bij uitstek de partij van de technologische vooruitgang is. De technoscepsis (en haar christendemocratische tegenhanger, het 'vroeger was alles beter'-denken) dient door ons met kracht te worden verworpen. Het goede bewaren is zonder meer een nobel streven. Maar dat mag nooit verzanden in angst voor de toekomst.

3. Van terugtrekkende staat via bemiddelende staat naar bemoeizuchtige staat

In de geschiedenis van het denken over de staatstaken vormt 1980 een belangrijk keerpunt. Het sociaal-democratische maakbaarheidsdenken van de jaren vijftig en zestig was in de jaren zeventig op de grenzen van de werkelijkheid gestuit. In de

Angelsaksische wereld was een electorale storm opgestoken die eerst Margaret Thatcher (1979) en later ook Ronald Reagan (1981) aan de macht zou brengen. Samen zouden zij het denken over de rol van de overheid ingrijpend veranderen. De overheid, zo legde Reagan uit in zijn eerste inaugurele rede, was niet het antwoord op onze problemen; de overheid *was* het probleem. De sturende staat moest wijken voor de terugtrekkende staat. De VVD ontwikkelde in de jaren tachtig op basis van deze nieuwe (hoewel feitelijk klassiek-liberale) inzichten een offensieve agenda, met onder andere pleidooien voor belastingverlaging, privatisering van openbare nutsbedrijven en de invoering van een ministelsel in de sociale zekerheid.

In de tweede helft van de jaren negentig volgde een nieuwe fase in het denken over de rol van de staat. Aandrijver was ditmaal het Britse *New Labour* onder leiding van de sociaal-democraat Tony Blair, die probeerde op de puinhopen van het oude maakbaarheidsideaal een nieuwe sociaal-democratische staatsopvatting te bouwen die recht deed aan het overheidsscepticisme van de door de Reagan en Thatcher beïnvloede burger. Maakbaarheid was nu hoofdzakelijk een taak van mensen zelf. De rol van de staat was volgens Blair vooral een faciliterende. Door middel van onderwijs werden burgers voorbereid op betrokken burgerschap en economische zelfstandigheid. Kwalitatief hoogwaardig onderwijs stelde mensen in staat daadwerkelijk regisseur over hun eigen leven te zijn. Een dynamisch, op herintreding in de arbeidsmarkt gericht stelsel van sociale zekerheid gaf mensen de zekerheid dat perioden van werkloosheid niet hoefden te leiden tot permanente uitsluiting uit de arbeidsmarkt. Een uit publieke middelen gefinancierd stelsel van gezondheidszorg gold daarbij als een aanvullende garantie voor een fatsoenlijk zelfstandig bestaan.

Inmiddels is vanuit de Amerikaanse westkust een volgende veranderingsgolf in het denken over de staatstaken naar ons land gerold. Het behelst wat met een Engelse term wel de ‘nanny state’ wordt genoemd, de bemoeizuchtige staat die alle aspecten van ons dagelijks leven die enigszins improductief of risicovol zouden zijn voor ons probeert weg te reguleren. Volgens deze staatsopvatting is de belangrijkste taak van de staat toegang tot geluk te garanderen door alle vormen van hinderlijk of ongezond gedrag te verbieden. Dit neomoralisme verschaft de overheid de rechtvaardiging om een reeks verboden uit te vaardigen: over roken, over ongezond eten of over het rijden in een te grote auto. Zelfs het taalgebruik ontsnapt niet aan de regelwoede van de

bemoeizuchtige staat. Alles wat naar kwetsen of beledigen zweemt, wordt zonder aarzelen verboden. Woordenboeken worden opgeschoond (de beruchte politieke correctheid) en ‘spraakcodes’ moeten ervoor zorgen dat niemand zich onbedoeld beledigd kan voelen door de uitlatingen van een ander. De vrijheid van meningsuiting dreigt zo ondergeschikt te worden gemaakt aan het recht niet beledigd, gekwetst of zelfs maar geïrriteerd te worden.

Geen van deze drie grote ontwikkelingen in het denken over de staatstaken is verwerkt in de uit 1980 stammende beginselverklaring van de VVD. Een nieuwe beginselverklaring zal bij het corrigeren van deze misstand overigens ook een belangrijke knoop moeten doorhakken. Bij de beide voorgaande omwentelingen in het denken over de staat – de Reagan-revolutie en het *New Labour* project – heeft de VVD er namelijk steeds voor gekozen de belangrijkste inzichten te verwerken in de eigen beleidsagenda. Moeten wij dat bij deze derde omwenteling opnieuw doen? Ik ben geneigd te zeggen van niet. Kunnen wij onszelf immers nog wel met goed recht liberaal noemen als wij de nieuwe, bemoeizuchtige beleidsagenda gaan overnemen? Is het deze keer niet eerder noodzakelijk tegenover deze ontwikkeling stelling te nemen en luid en duidelijk ‘Nee’ te roepen?

4. Van Koude Oorlog naar Clash of Civilizations

1980 vormde ook een scharnierpunt in de internationale betrekkingen. Met het aantreden van paus Johannes Paulus II (1978) en de Amerikaanse president Reagan (1981) kwam een einde aan de korte periode van detente tussen de supermachten. Wat volgde was een periode van escalatie van de wapenwedloop en morele confrontatie. Voor het eerst werd op het allerhoogste niveau openlijk gesproken over het verderfelijke, onderdrukkende karakter van het communisme. Deze nieuwe confrontatiepolitiek leidde uiteindelijk in 1989 mede tot de val van de Muur en het ineenstorten van het Sovjetrijk.

Het einde van de Koude Oorlog leidde eind jaren tachtig tot een uitbraak van westers optimisme. De Amerikaanse filosoof Francis Fukuyama voorspelde in 1989 in een artikel getiteld ‘Het einde van de geschiedenis?’ de komst van een liberale eindtijd waarin ideologische verschillen verdwijnen en vertegenwoordigende democratie

universeel geaccepteerd wordt als regimevorm. Daarbij hield hij overigens nog wel een slag om de arm. Het was, zo schetste hij in het slothoofdstuk van het in 1992 verschenen 'Het einde van de geschiedenis en de laatste mens', niet ondenkbaar dat sommigen eenmaal op de historische eindbestemming aangekomen uit onvrede over de liberale democratie zouden besluiten verder te trekken.

Fukuyama zou al snel gelijk krijgen. In de loop van de jaren negentig diende zich namelijk een nieuwe uitdaging van de westerse liberale democratie aan in de vorm van de fundamentalistische Islam. Het theocratische regime van de ayatollahs, ontstaan uit de Iraanse Islamitische revolutie van 1979, fungeerde als wegbereider voor een aantal fundamentalistische bewegingen die met de meest gewelddadige middelen streven naar uitbreiding van de Islamitische invloedssfeer. Hun invloed is het sterkst in de Islamitische wereld – Afghanistan, de Gazastrook, zuidelijk Libanon, Pakistan en Soedan stonden of staan onder hun gezag. Maar zoals de aanslagen van 11 september 2001 (New York en Washington DC), 11 maart 2003 (Madrid), 2 november 2004 (Theo van Gogh vermoord in Amsterdam) en 7 juli 2005 (Londen) duidelijk maken, hebben aan deze bewegingen verwante organisaties inmiddels ook het vrije westen tot doelwit verklaard.

De door Samuel Huntington voorspelde Clash of Civilizations leek te zijn aangebroken toen de westerse wereld na de aanslagen van 11 september 2001 besloot militair in te grijpen in Afghanistan (2001) en Irak (2003). Ik schrijf overigens 'leek', omdat het naar mijn mening een misvatting is te denken dat de radicale Islam een serieuze militair-strategische bedreiging vormt voor het vrije westen. Wij zijn eenvoudigweg te vrij, te welvarend en te machtig om door een dergelijke bedreiging blijvend te kunnen worden ontwricht. Toch dwingt de aanwezigheid van de op territoriale expansie gerichte Islamitische fundamentalistische terreur, zowel in de vorm van regimes als die in Iran of Gaza als in de vorm van weinig grijpbare terreurbewegingen als Al Qaeda, ons tot een nieuwe vastberadenheid op defensiegebied.

Omdat de oude beginselverklaring ook over deze ontwikkelingen zwijgt, sterker nog, het onderwerp defensie zelfs überhaupt niet noemt, is het noodzakelijk opnieuw te benadrukken dat de VVD gelooft in een sterke defensie en een effectief beleid van

recht en orde. Alleen zo kan aan de terreurdreiging binnen en buiten onze landsgrenzen het hoofd worden geboden.

5. Van multiculturele wensdroom via integratiedebat naar nieuw nationaal bewustzijn

Het feit dat een clash of civilizations ondenkbaar is, wil niet zeggen dat de Islam voor ons land geen serieuze uitdaging vormt. Een uitdaging is de aanwezigheid van één miljoen moslims binnen onze landsgrenzen immers wel degelijk. Niet in militaire zin uiteraard, maar wel in sociale en culturele zin. In sociale zin is het bijvoorbeeld een probleem dat er een onderklasse van vooral Marokkaanse immigranten dreigt te ontstaan, met meerdere generaties nieuwkomers die nooit hebben gewerkt en blijvend afhankelijk zijn van een uitkering of de inkomsten verkregen uit misdadige activiteiten. Dit is overigens niet alleen een probleem van de Islamitische gemeenschap. Ook andere migrantengemeenschappen – uit de Antillen, uit Afrika en uit delen van Azië – kunnen zich slechts met moeite aan de onderklasse ontworstelen. Voor te velen is de multiculturele wensdroom in een nachtmerrie geëindigd.

Rond 1980 verkeerde men in Nederland nog in de veronderstelling dat massale immigratie slechts een tijdelijk fenomeen zou zijn. De ‘gastarbeider’ zou na een lang en arbeidzaam leven vast en zeker terugkeren naar zijn oude vaderland om daar van een welverdiend pensioen te genieten. In de loop van de jaren tachtig werd duidelijk dat die hypothese niet klopte. Van een stroom in omgekeerde richting bleek geen sprake. In tegendeel, gezinshereniging en geboorteaanwas zorgden voor een explosieve groei van de Turkse en Marokkaanse immigrantengemeenschappen. In antwoord op deze ontwikkeling kwamen beleidsmakers vervolgens met een nieuwe aanpak: integratie met behoud van eigen identiteit.

Het falen van deze nieuwe aanpak is begin jaren negentig door de VVD in kaart gebracht: nieuwkomers die niet of nauwelijks Nederlands spraken en zich opsloten in de eigen wijk en de eigen cultuur, met de satellietshotel als navelstreng naar het oude vaderland. De door de VVD geïntroduceerde nieuwe integratieopvatting benadrukte vooral de integratie*plicht*. Via een inburgeringscursus moest de nieuwkomer kennis nemen van de Nederlandse taal, gebruiken en gewoonten. De Nederlandse

nationaliteit was niet langer vrij verkrijgbaar maar moest worden verdiend en werd dus van recht tot voorrecht.

In het integratiedebat is het overigens een veelgehoorde klacht van de kant van immigranten dat men niet duidelijk weet waar men nu eigenlijk in geacht wordt te integreren. Toch is die vraag niet moeilijk te beantwoorden. De studie van de geschiedenis leert ons namelijk dat het Nederlandse beschavingsproject in feite op drie belangrijke fundamente rust, namelijk de joods-christelijke traditie, het humanisme en de Verlichting. Om de betekenis van deze fundamente voor de Nederlandse samenleving te leren kennen, zouden immigranten zich ook moeten verdiepen in onze vaderlandse geschiedenis. Dat is dankzij de oplevende belangstelling voor alles wat met ons nationaal verleden te maken heeft ook goed mogelijk. Zo beschikken wij tegenwoordig bijvoorbeeld over een nieuwe historische canon en een democratisch vastgestelde lijst van ‘Grote Nederlanders’. Een Nationaal Historisch Museum kan daarnaast helpen om binnen bredere lagen van de bevolking het historisch besef en de kennis van de Nederlandse geschiedenis te bevorderen. Een derde belangrijke bron van kennis over de samenleving waarin men geacht wordt te integreren, wordt gevormd door onze grondwet. Die leert bijvoorbeeld dat wij in ons land uitgaan van de gelijkwaardigheid van man en vrouw, gelovig en ongelovig, blank en zwart, homo en hetero. Dat het individu beschikt over een aantal vrijheden die door de staat niet mogen worden aangestast. En dat kerk en staat van elkaar gescheiden zijn en dat ook behoren te blijven.

De beginselverklaring van de VVD zou op basis van de hierboven genoemde drie-eenheid (beschavingsfundamente, vaderlandse geschiedenis en grondwet) moeten pleiten voor een nieuw nationaal bewustzijn. De tekst van 1980 schiet op dit punt helaas tekort. In feite vormt die tekst zelfs een stap achteruit ten opzichte van de voorgaande verklaringen. De beginselverklaring van 1966 stelde immers nog onomwonden dat volgens de VVD “de Nederlandse samenleving bovenal gedragen wordt door de geest van christendom en humanisme. Het is haar overtuiging dat de redelijke beginselen daarvan aan de Westerse samenleving in het algemeen en aan de Nederlandse samenleving in het bijzonder ten grondslag liggen en dat zij deze behoren te blijven kenmerken.” Het lijkt mij wenselijk dat een nieuwe beginselverklaring op dit cruciale punt vergelijkbare klare wijn schenkt.

6. Van voltooide emancipatie naar opstand der burgers en nieuwe sociale tweedeling

De geschiedenis van de emancipatie nadert in 1980 een voorlopig hoogtepunt. Vrouwen, arbeiders, allochtonen en homoseksuelen konden in de vroege jaren tachtig voor het eerst werkelijk rekenen op gelijke berechtiging. De liberale beweging heeft sinds 1848 een prominente rol gespeeld in dit emancipatieproces. Het is dan ook niet voor niets dat namen van grote liberalen als Samuel van Houten en Aletta Jacobs altijd verbonden zullen blijven aan het Nederlandse emancipatiestreven. Vandaag de dag ziet de VVD het vooral als haar taak de verworvenheden van deze emancipatie-inspanning te beschermen tegen alle pogingen die verworvenheden ter discussie te stellen. Datzelfde kan helaas niet worden gezegd van sommige partijen die zich voorheen hard maakten voor emancipatie. Deze linkse partijen zijn in geen velden of wegen te bekennen nu de achterstelling van allochtone vrouwen aan de kaak wordt gesteld, bijvoorbeeld bij het pleidooi voor een boerkaverbod.

De lange emancipatiestrijd had rond 1980 dus geleid tot de opheffing van alle vormen van achterstelling. In de afgelopen decennia zijn er echter nieuwe scheidslijnen ontstaan. Een zo'n nieuwe scheidslijn is die tussen burgers en bestuurders, de beroemde en beruchte 'kloof'. Sommigen menen dat de kloof vooral een zaak is van tekortschietende vertegenwoordiging en dat diezelfde kloof dus uitsluitend door staatsrechtelijke hervormingen kan worden opgelost. Ik waag het te betwijfelen. Niet alleen omdat alle peilingen laten zien dat staatsrechtelijke hervormingen op het prioriteitenlijstje van de kiezers onderaan staan, maar ook omdat dergelijke hervormingen niets doen om het werkelijke probleem dat aan de kloof ten grondslag ligt aan te pakken.

Het werkelijke probleem is namelijk het toenemende verschil tussen de door teveel politici gecreëerde verwachtingen en de weerbarstige werkelijkheid. Deze politici wekten beloften die niet konden worden waargemaakt. De opeenstapeling van eisen heeft daarbij een negatieve spiraalwerking: hoe meer van de overheid wordt gevraagd, des te minder zij in praktijk vermag. De niet waargemaakte verwachtingen leiden vervolgens tot negatieve reacties onder de kiezers. Een ervan is cynisme. Dat gaat niet alleen over vermeende gevallen van zakkenvullerij of nepotisme. Het gaat vooral ook

over het ondermaatse presteren van de overheid. De hardwerkende Nederlander moet een groot deel van zijn inkomen afstaan aan de staat en hij krijgt er bitter weinig voor terug. In plaats van de beloofde gouden bergen ziet hij files, falende scholen en gebrekkige ziekenhuizen.

Er is ook frustratie over het feit dat hun ambities gesmoord worden in een moeras van regelgeving. De Nederlanders die hard werken om voor zichzelf en hun naasten een beter bestaan op te bouwen, krijgen daar onvoldoende waardering en vertrouwen voor terug. Het tempert niet alleen hun motivatie maar zorgt er ook voor dat hun vakmanschap in de verdrukking raakt. De huisarts, de politieagent en de leraar brengen meer tijd door met het lezen van Haagse circulaire's en het invullen van papierwerk dan met het uitoefenen van hun vak. Zij krijgen steeds meer het gevoel dat Den Haag er vooral is om hen tegen te werken.

Het feit dat zelfs de meest wezenlijke kerntaak van de overheid, die van de ordehandhaving, niet naar behoren wordt uitgevoerd, leidt daarnaast tot een groeiend gevoel van onbehagen onder gezagsgetrouwe burgers. Onfatsoen, rotzooi en verloedering winnen het van orde, veiligheid en gezagsgetrouwheid. De criminaliteitscijfers hebben de afgelopen dertig jaar een nadrukkelijke stijging laten zien. Veel kleine vormen van criminaliteit worden door de politie niet eens meer in behandeling genomen. Politici die, deze werkelijkheid negerend, aan de hand van de laatste kwartaalstatistieken proberen uit te leggen dat het in vergelijking met vorig jaar echt beter gaat, ondermijnen het vertrouwen van de Nederlander in de overheid alleen nog maar verder. Overigens zwijgt de beginselverklaring van 1980 ook over het onderwerp ordehandhaving. De nieuwe verklaring zou dit gat moeten opvullen met een duidelijke paragraaf over het belang van politie, justitie en een streng maar rechtvaardig veiligheidsbeleid.

Behalve groeiend onbehagen over bestuurlijk onvermogen groeide er de afgelopen decennia ook een nieuwe sociale tweedeling. Aan de ene kant staan al diegenen die volledig aan het maatschappelijke en economische proces kunnen deelnemen. Aan de andere kant staat een nieuwe onderklasse van permanent buitengeslotenen, voor wie de sociale zekerheid niet een vangnet maar een valkuil is.

De verzorgingsstaat is een buitengewoon bot instrument gebleken bij de bestrijding van armoede. Terwijl de afgelopen dertig jaar meer dan een biljoen (duizend miljard) euro is besteed aan armoedebestrijding, neemt het aantal mensen met een laag inkomen nauwelijks af. De werkelijkheid aan de onderkant van de inkomenschaal is dat er een steeds grotere groep van mensen is die nooit hebben gewerkt en hun hele leven van een uitkering afhankelijk zijn geweest. In deze groep wordt uitkeringsafhankelijkheid van generatie op generatie overgedragen. De leden van de nieuwe onderklasse zijn daarnaast oververtegenwoordigd in de voornaamste probleemstatistieken: misdaad, gevangenispopulatie, schooluitval, relatiebreuk, alcoholmisbruik.

De oude beginselverklaring spreekt van sociale rechtvaardigheid. Maar wat betekent dit woord nog voor de mensen in deze onderklasse? De nieuwe tweedeling kan niet worden aangepakt met meer van hetzelfde. Meer geld gaat de situatie van deze mensen niet wezenlijk veranderen. Als wij, staande in de traditie van Samuel van Houten, de sociale rechtvaardigheid als kernbeginsel willen handhaven, zijn wij het dan niet aan deze mensen verplicht om op zoek te gaan naar een volledig nieuwe betekenis van dat begrip – een die de spiraal van uitzichtloosheid kan helpen doorbreken?

Ter afsluiting

De voorgaande opsomming pretendeert niet een volledig beeld te geven van de maatschappelijke ontwikkelingen van de afgelopen dertig jaar. Zij moet wel duidelijk maken dat er sinds 1980 veel fundamentele veranderingen hebben plaatsgevonden die herschrijving van onze beginselen noodzakelijk maken. Bij het herschrijven van de verklaring zal met de hier genoemde ontwikkelingen rekening worden gehouden. Daarbij zal worden gestreefd naar een tekst die in vergelijking met andere partijen onderscheidend en contrasterend is. Die de lezer een duidelijke keuze biedt en dus meer is dan een echo van de politiek correcte, verstatelijke, bemoeizuchtige status quo. Een tekst die door al diegenen die de zaak van de vrijheid in ons land zeggen te dienen als ‘call to arms’ mag worden opgevat.

Mark Rutte